

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "คุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ตามการรับรู้ของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย" สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ด้านคุณค่าทางเรื่องราวและคุณค่าทางศิลปะ ตามการรับรู้ของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ชั้นปีที่ 3 ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 3 สาขาวิชาศิลปศึกษา ภาคการศึกษาปลายประจำปีการศึกษา 2539 ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาจากประชากรทั้งหมด ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 135 คน ประกอบด้วย

1. นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จำนวน 38 คน
2. นิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สาขาวิชาศิลปศึกษา

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จำนวน 23 คน

3. นิสิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จำนวน 27 คน

4. นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จำนวน 21 คน

5. นิสิตมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จำนวน 26 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นได้สร้างเครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบสอบถามขั้น 1 ชุด เพื่อสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามแบบตรวจสอบรายการ (check list)

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ด้านคุณค่าทางเรื่องราว และคุณค่าทางศิลปะ ตามการรับรู้ของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ชั้นปีที่ 3 ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประเมินค่า (rating scale)

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย การอนุรักษ์และการศึกษา เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (open-ended questionnaire)

หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 4 ท่าน ได้ช่วยกรุณาตรวจสอบความเที่ยงตรง (validity) และให้ข้อเสนอแนะเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขภายใต้การให้คำปรึกษาของอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วนำไปทดลองใช้ (try out) กับนักศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มประชากรจริงจำนวน 20 คน เพื่อหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) และหาข้อบกพร่องในการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แล้วจึงนำไปใช้กับกลุ่มประชากร คือ นิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ชั้นปีที่ 3 ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในภาคการศึกษา ปลาย ปีการศึกษา 2539 จากนิสิตที่เรียนสาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย จำนวน 135 คน โดยส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ จำนวน 74 ชุด และเจ้าหน้าที่ของกลุ่มประชากรพร้อมทั้งได้พิมพ์ที่อยู่ของผู้วิจัยและติดแสตมป์ไว้ด้านหลังของแบบสอบถาม เพื่อให้กลุ่มประชากรที่ตอบแบบสอบถามจัดส่งแบบสอบถามกลับคืนผู้วิจัยด้วยตนเองทางไปรษณีย์เช่นกัน และได้รับแบบสอบถามกลับคืนจำนวน 74 ชุด นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถาม

ไปแจกและรับกลับคืนมาด้วยตนเอง จำนวน 61 ชุด ได้รับคืนมา 61 ชุด รวมแบบสอบถามทั้งสิ้น 135 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 จากจำนวนประชากรทั้งหมด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ มาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีการทางสถิติดังนี้
ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม นำมาแจกแจงความถี่ของคำตอบ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ แล้วนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทยในด้านต่าง ๆ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่ามัธยฐานเลขคณิต ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

ตอนที่ 3 แบบสอบถามปลายเปิด (open-ended questionnaire) ที่เป็นส่วนของข้อเสนอแนะ การอนุรักษ์ การศึกษา และความคิดเห็นอื่น ๆ ผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบของความเรียง

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากการศึกษาสถานภาพของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษาสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย จำนวน 5 มหาวิทยาลัย พบว่าเป็นชายร้อยละ 51.9 เป็นหญิงร้อยละ 48.1 นิสิตส่วนมากมีอายุ 21-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 74.8 รองลงมาอายุต่ำกว่า 20 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.2 ข้อมูลส่วนมากได้จากนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคิดเป็นร้อยละ 28.1 รองลงมาได้จากนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นร้อยละ 20 นิสิตส่วนมากกำลังศึกษาอยู่ในหลักสูตร 4 ปี คิดเป็นร้อยละ 80.7 รองลงมา กำลังศึกษาอยู่ในหลักสูตรต่อเนื่อง 2 ปี ร้อยละ 19.3 นิสิตส่วนมากมีความถนัดทางศิลปะในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 68.9 รองลงมา มีความถนัดในระดับค่อนข้างมาก ร้อยละ 14.8 นิสิตส่วนมากสนใจวิชาศิลปะไทย หรือวิชาศิลปะไทยเบื้องต้นในระดับสนใจปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 59.3 รองลงมาสนใจมาก ร้อยละ 30.4 และความสนใจของนิสิตส่วนมากอยู่ในระดับสนใจปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาอยู่ในระดับสนใจมาก คิดเป็นร้อยละ 30.4 ทางด้านความคิดเห็นในการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย นิสิตส่วนมาก

เห็นความสำคัญในระดับเห็นความสำคัญมาก คิดเป็นร้อยละ 90.4 รองลงมาเห็นความสำคัญในระดับเห็นความสำคัญปานกลาง ร้อยละ 8.1 สำหรับทางด้านคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังไทยโบราณนิสิตส่วนมากเคยเข้าชมจิตกรรมฝาผนังไทยโบราณมากกว่า 1 ครั้ง ร้อยละ 88.9 รองลงมาเคยเข้าชม 1 ครั้ง ร้อยละ 7.4 และไม่เคยเข้าชม ร้อยละ 3.7 สำหรับความถี่ของจำนวนครั้งที่นิสิตเข้าชมจิตกรรมฝาผนังไทยโบราณ ส่วนมากเคยเข้าชมจำนวน 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 15.6 รองลงมาเคยเข้าชมจำนวน 10 ครั้ง ร้อยละ 14.8

ตอนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตกรรมฝาผนังไทย

ด้านคุณค่าทางเรื่องราว

1. ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์ นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 5 ว่าเรื่องราวในจิตกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏความรู้สึกลากหลายอารมณ์ ตามที่พบเห็นทั่วทุกภูมิภาค ก็เพื่อดึงดูดความสนใจให้เกิดข้อคิด คติธรรม และความเพลิดเพลินน่าติดตาม ($\bar{X} = 4.17$) รองลงมาข้อที่ 4 เห็นด้วยว่าเรื่องราวตัวละครที่แสดงอารมณ์รัก โกรธ ทะเลาะวิวาท ฯลฯ ในจิตกรรมฝาผนังไทย นิยมแสดงออกด้วยเส้นและท่าทางในท่านาฏศิลป์ไทย ($\bar{X} = 4.10$) ข้อที่ 1 เห็นด้วยว่าเรื่องราวในจิตกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏ แสดงถึงอารมณ์ที่เด่นชัดทั้งดีใจ เศร้าใจ สนุกสนาน และขบขัน อันเป็นธรรมชาติของคนในสมัยก่อน ($\bar{X} = 3.98$) ข้อที่ 6 เห็นด้วยว่าเรื่องราวในจิตกรรมฝาผนังไทยที่แสดงถึงอารมณ์น่าเกลียด น่ากลัวและเกินจริง สะท้อนให้เห็นจินตนาการและภูมิปัญญาช่างในการสร้างสรรค์ผลงาน ($\bar{X} = 3.90$) ข้อที่ 3 ว่าช่างเขียนจะสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกเฉพาะตัวลงในจิตกรรมฝาผนังด้วยเสมอ จึงปรากฏให้เห็นรูปแบบที่ไม่ซ้ำกัน ($\bar{X} = 3.78$) และข้อที่ 2 เห็นด้วยว่าภาพเชิงสังวาส (การปฏิบัติกามกริยา) ช่างเขียนแสดงออกอย่างดงามเปิดเผย เพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้จิตกรรมฝาผนังไทยน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ($\bar{X} = 3.59$)

2. ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกัน นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งในข้อที่ 6 ว่าเรื่องราวพิธีการทางศาสนาในจิตกรรมฝาผนังไทย เช่น พิธีบวชนาค พิธีทอดกฐิน ฯลฯ สะท้อนถึงการดำรงชีวิตที่เป็นไปตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ($\bar{X} = 4.55$) และข้อที่ 5 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า การถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองพบเห็นลงในจิตกรรมฝาผนังไทยไว้ด้วยเสมอ เช่น การละเล่นต่าง ๆ การแต่งกาย การค้าขาย ฯลฯ ถือเป็นการจดบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง ($\bar{X} = 4.50$) รองลงมานิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ว่าภาพบุคคลชั้นสูงและกลุ่มคนธรรมดาสามัญที่ปรากฏใน

จิตรกรรมฝาผนังจะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ทั้งอากัปกริยา การแต่งกาย การตัดเส้น หรือ ลงเส้น จุดประสงค์เพื่อแสดงการแบ่งชนชั้นตัวละคร ($\bar{X} = 4.39$) ข้อที่ 3 เห็นด้วยว่าจิตรกรรม ฝาผนังไทยที่ปรากฏแต่ละภูมิภาคสะท้อนถึงความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ชีวิตครอบครัว และ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ($\bar{X} = 4.38$) ข้อที่ 4 เห็นด้วยว่าความรัก ความผูกพัน การอยู่รวมกันอย่างอบอุ่น แสดงให้เห็นสภาพสังคมอันสูงส่ง มีจิตใจที่เอื้ออารีย์ ดังปรากฏใน จิตรกรรมฝาผนังไทย ($\bar{X} = 4.23$) และข้อที่ 2 เห็นด้วยว่าชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิยมถ่ายทอดเรื่องราวไว้ในส่วนที่ไม่ใช่จุดเด่นของภาพ เพื่อเป็นส่วนประกอบให้ภาพมีความสมบูรณ์ ยิ่งขึ้น ($\bar{X} = 3.79$)

3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยได้นำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นส่วนประกอบในการสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ เช่น ป่า เขา ฯลฯ ($\bar{X} = 4.43$) รองลงมาข้อที่ 6 เห็นด้วยว่าเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดในจิตรกรรมฝาผนังไทยมี วิวฒนาการต่อเนื่องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับกาลเวลา ($\bar{X} = 4.15$) ข้อที่ 3 เห็นด้วยว่าสิ่งแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม ในจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ นับเป็นการประยุกต์รูปแบบในเชิงช่างให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องได้อย่างกลมกลืน ($\bar{X} = 3.96$) และนิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 2 ข้อที่ 4 ข้อที่ 5 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้คือ ข้อที่ 2 รูปทรงอาคารบ้านเรือนในจิตรกรรมฝาผนังไทย ช่างจะ เขียนเน้นแง่มุมต่าง ๆ ตามที่ตนชอบ ด้วยเส้นที่ง่าย ๆ อย่างชัดเจน แสดงถึงลักษณะการปลูกบ้าน การอยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมของสังคมยุคนั้น ($\bar{X} = 3.94$) ข้อที่ 4 บริเวณพื้นหลังในจิตรกรรม ฝาผนังไทยนิยมเขียนเป็นฉากธรรมชาติ ทิวทัศน์ จุดประสงค์ประการหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาบริเวณเนื้อที่ว่าง ($\bar{X} = 3.73$) และข้อที่ 5 บรรยากาศส่วนรวมที่เกิดจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจิตรกรรมฝาผนัง ไทย ถือเป็นโครงสร้างหลักของภาพที่ปรากฏอยู่บนช่องผนังนั้น ($\bar{X} = 3.61$)

4. ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งที่ไม่มีตัวตน นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 3 ว่าเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่แสดงคติความเชื่อ ในเรื่องกฎแห่งกรรม ดังภาพนรก สวรรค์ ฯลฯ สะท้อนถึงภูมิปัญญาของช่างในเชิงเตือนสติให้ มนุษย์กระทำความดี ($\bar{X} = 4.45$) และข้อที่ 5 เห็นด้วยว่าเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ แสดงพิธีกรรมทางพุทธศาสนา สะท้อนถึงความศรัทธา ความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่ ($\bar{X} = 4.45$) รองลงมาข้อที่ 2 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพ และกษัตริย์ตามคตินิยมในอดีต เป็นความศรัทธาเทิดทูนบูชาพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นดังสมมติเทพ ($\bar{X} = 4.31$) และนิสิตมีความเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ข้อที่ 4 ข้อที่ 6 โดยเรียงลำดับ

ค่าเฉลี่ยดังนี้คือ ข้อที่ 1 จิตรกรรมฝาผนังไทยที่เกิดจากแนวคิด และมีรูปภาพที่ไม่เหมือนจริง เช่น การเขียนภาพเทวดา ภาพนางฟ้า ฯลฯ ถือเป็นการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นนามธรรม ($\bar{X} = 4.02$) ข้อที่ 6 เรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่เกิดจากจินตนาการของช่าง จำเป็นต้องอาศัยรูปแบบท่าทางของคนและสิ่งแวดล้อมประกอบในการถ่ายทอด ($\bar{X} = 3.99$) และข้อที่ 4 จิตรกรรมฝาผนังไทยที่เกี่ยวกับศาสนา พุทธประวัติ ชาดก ฯลฯ เป็นการแสดงเรื่องราวสมมติ ไม่มีตัวตนและเหนือความเป็นจริง ($\bar{X} = 3.66$)

ด้านคุณค่าทางศิลปะ

1. ความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความงามในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ว่าเรื่องราวที่น่าสนใจ เนื้อหาหรือความหมายในการแสดงออก รูปทรงที่ประสานกลมกลืน ทำให้ผลงานจิตรกรรมฝาผนังไทยมีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ ($\bar{X} = 4.41$) รองลงมาข้อที่ 5 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบตามคตินิยมใช้เส้น สี รูปทรง น้ำหนัก แสดงความละเอียดอ่อน งดงาม ทำให้แปลกตา น่าชื่นชม ($\bar{X} = 4.13$) ข้อที่ 2 เห็นด้วยว่าการตัดเส้นส่วนต่าง ๆ ของภาพคน สัตว์ อาคาร ต้นไม้ ฯลฯ ในจิตรกรรมฝาผนังไทย จุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเน้นรูปทรงให้ชัดเจนสวยงามขึ้น ($\bar{X} = 4.11$) เช่นเดียวกับข้อที่ 6 เห็นด้วยว่าความเรียบง่ายและความบริสุทธิ์ในการถ่ายทอดงานจิตรกรรมฝาผนังไทยเปรียบเสมือนแรงจูงใจ แฝงเร้นที่กระตุ้นความรู้สึกผู้ชมให้คล้อยตาม ชอบ พอใจ ($\bar{X} = 4.11$) และนิสิตมีความเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 3 ข้อที่ 4 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้ คือ ข้อที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังไทย ความปราณีตของเส้นรอบนอกและความประสานกลมกลืน จะเป็นตัวแสดงออกตามอารมณ์ ความรู้สึก ลักษณะท่าทางของตัวละครเป็นหลักแทนการเขียนแบบเหมือนจริง ($\bar{X} = 4.04$) และข้อที่ 4 สุนทรียภาพในงานจิตรกรรมฝาผนังไทยย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนั้นความงามที่ปรากฏขึ้นอยู่กับความพึงพอใจและการรับรู้ของผู้ชมเป็นสำคัญ ($\bar{X} = 3.70$)

2. ความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความรู้สึกซาบซึ้งในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยมีอิทธิพลต่อจิตใจที่ก่อให้เกิดความอึ้งเอิบใจ ความพึงพอใจ ความรู้สึกภาคภูมิใจ ยกย่องและเห็นคุณค่า ($\bar{X} = 4.45$) รองลงมาข้อที่ 4 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยเปรียบเสมือนตำราเรียน ที่ช่างเขียนบันทึกถ่ายทอดจากประสบการณ์ในอดีต ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ คร่ำครวญ และห่วงหา ($\bar{X} = 4.93$) ข้อที่ 6 เห็นด้วยว่าความรู้สึกซาบซึ้งในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏต่อผู้พบเห็น ถือเป็นเอกสารสำคัญที่บันทึกความรู้สึกหรืออารมณ์ในอดีตจากข้อเท็จจริงที่ช่างเขียนได้บรรจงถ่ายทอดลงไว้ ($\bar{X} = 4.22$) และนิสิตมีความเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 2 ข้อที่ 3 ข้อที่ 5 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้คือ

ข้อที่ 5 ความรู้สึกที่มีต่อจิตรกรรมฝาผนังไทยย่อมแตกต่างกันตามการรับรู้ เพราะเงื่อนไขการรับรู้ทางศิลปะมิได้ขึ้นอยู่กับผู้รับรู้และตัวผลงานเพียงเท่านั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และสังคมด้วย ($\bar{X} = 4.18$) ข้อที่ 2 ความรู้สึกประทับใจในจิตรกรรมฝาผนังไทย ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ตอบสนองและทัศนคติที่ดีต่อผลงานนั้น ($\bar{X} = 4.12$) และข้อที่ 3 เรื่องราว รูปทรง เนื้อหา ในจิตรกรรมฝาผนังไทย คือเป้าหมายสำคัญที่ผู้ชมจะต้องสัมผัสให้ได้ เพราะถือว่าเป็นแก่นของผลงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ($\bar{X} = 3.91$)

3. ความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความรู้ในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งในข้อที่ 6 ว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า หากเกิดการชำรุดเสียหาย การบูรณะควรรักษาให้มั่นคง แข็งแรงและปลอดภัย ($\bar{X} = 4.53$) และข้อที่ 5 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏ ถือเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่สำคัญทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้อนุชนได้ศึกษา ($\bar{X} = 4.52$) รองลงมา นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 2 ว่าเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด คือการเขียนเรื่องในพุทธศาสนา เช่น อศิตพระพุทเจ้า พุทธประวัติ ชาดก ฯลฯ ตามความเชื่อของสังคมไทยในอดีต ($\bar{X} = 4.46$) และ นิสิตมีความเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 1 ข้อที่ 3 ข้อที่ 4 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้คือ ข้อที่ 1 เทคนิคการเขียนจิตรกรรมฝาผนังไทยด้วยสีฝุ่น เป็นเทคนิคพิเศษเฉพาะของไทย สมควรสงวนรักษาและส่งเสริมให้สูญไป ($\bar{X} = 4.44$) ข้อที่ 4 ลักษณะพิเศษในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่สำคัญ คือ การใช้ทัศนวิทย์ด้วยเส้นขนาน โดยจัดภาพให้อยู่บนพื้นราบเดียวกัน ตั้งซ้อนกันหรือที่เรียกว่า ภาพ 2 มิติ ($\bar{X} = 4.13$) และข้อที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังไทยในอดีตมีการนำเรื่องราวจากรวมคดียาเขียน เช่น สังข์ทอง อิเหนา ฯลฯ มีจุดมุ่งหมายประการสำคัญเพื่อให้อ่านคิด คติธรรม ความสนุกสนาน และเกิดความเพลิดเพลิน ($\bar{X} = 4.01$)

4. ความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับการรับรู้ในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 5 ว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบเฉพาะ ทั้งเรื่องราว เทคนิค หลักการเขียน และการจัดองค์ประกอบภาพ แสดงถึงความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ผลงานให้ประณีตวิจิตร ด้วยความพากเพียรพยายาม ($\bar{X} = 4.38$) รองลงมาข้อที่ 4 เห็นด้วยว่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ช่วงเขียนเส้นเส้นเทาหรือการใช้ภาพลำน้ำ ภูเขา ต้นไม้ เป็นเส้นแบ่งภาพเพื่อจัดภาพเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เรียงลำดับกันบนพื้นผนัง ($\bar{X} = 4.05$) ข้อที่ 1 เห็นด้วยว่ารูปแบบที่สมจริงผสมผสานรูปแบบอันเป็นอุดมคติ ที่ถูกถ่ายทอดในจิตรกรรมฝาผนังไทย แสดงถึงความเข้าใจ เทคนิค วิธีการ และวิวัฒนาการของช่าง ($\bar{X} = 4.01$) และ นิสิตมีความเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 2 ข้อที่ 3 ข้อที่ 6 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้คือ ข้อที่ 2 สี ช่วงเขียนใช้ดิน หิน หรือสีจากพืชที่ได้จากธรรมชาติในการสร้างภาพให้กลมกลืนนุ่มนวล จึงไม่เห็นสีที่แข็งขัน หรือไม่เข้ากับจิตรกรรม-

ฝาผนังไทยโบราณ ($\bar{X} = 3.88$) ข้อที่ 3 การใช้สีระบายภาพคน สัตว์ อาคารบ้านเรือน ให้มีลักษณะแบนเรียบ 2 มิติ เพื่อแสดงให้เห็นสิ่งสมมติต่าง ๆ ที่ง่ายต่อการสื่อความหมายและทำความเข้าใจ ($\bar{X} = 3.80$) และข้อที่ 6 จิตรกรรมฝาผนังไทยตามผนังโบสถ์ วิหาร และตามอาคารสถาปัตยกรรมทั่วไป หากมองเพียงความงามที่ใช้ตกแต่ง ถือเป็นความรู้ที่ขาดทักษะทางศิลปะ ($\bar{X} = 3.79$)

5. ความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับกระบวนการเชิงวิจารณ์ในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยในข้อที่ 3 ว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยสร้างขึ้นจากคติความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา คำสั่งสอน และหลักธรรมในการดำรงชีวิต นิยมแสดงเรื่องอดีต พระพุทธเจ้า นรก-สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด บาป-บุญ ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กระทำความดีละเว้นความชั่ว จึงนิยมสร้างบุญกุศลเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อองค์พระพุทธเจ้าและหวังความสุขในภพหน้า เป็นการสะท้อนแนวคิด พฤติกรรมและวิถีชีวิตของสังคมในอดีต ($\bar{X} = 4.44$) รองลงมา ข้อที่ 4 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ หรือความงามอันเกิดจากการประสานกลมกลืนของรูปทรงที่มี เส้น พื้นผิว น้ำหนักอ่อนแก่เป็นองค์ประกอบ ถ่ายทอดเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่ผ่านมามีในอดีต โดยการเขียนเลียนแบบของจริงจากมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ให้ความปรากฏเนื้อหาถึงความเชื่อ ความศรัทธา เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ ประทับใจ เอิบอิ่มใจ ถือเป็นงานจิตรกรรมไทยที่มีความละเอียดอ่อน ปราณีต งดงาม และทรงคุณค่า ($\bar{X} = 4.36$) ข้อที่ 1 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยช่างเขียนจะถ่ายทอดรูปแบบอันเป็นอุดมคติที่มีลักษณะเฉพาะ อาศัยเนื้อเรื่องจากพุทธศาสนา พุทธประวัติ ชาดก วรรณคดี ฯลฯ และสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน สิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ มาจัดองค์ประกอบให้ดูน่าสนใจ มีการใช้สีอย่างเรียบง่าย และมักแสดงอารมณ์ขบขันสอดแทรกอยู่ในภาพด้วยเสมอ ($\bar{X} = 4.28$) และข้อที่ 2 เห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นภาพเขียน 2 มิติ มีลักษณะแบนเรียบจากการระบายสี ปิดทอง และตัดเส้นขอบคมเพื่อแสดงความชัดเจนซึ่งบ่งบอกถึงอารมณ์ของตัวละคร รูปทรงตั้งซ้อนกันแบบเส้นขนานที่จัดวางอยู่บนพื้นราบเดียวกัน หรือที่เรียกว่า "ตานกมอง" ซึ่งเป็นการจัดภาพแบบโบราณ จุดเด่นของภาพจะอยู่ในตำแหน่งที่เด่นชัดเป็นเอกภาพ นับเป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าทางด้าน การออกแบบอย่างยิ่ง ($\bar{X} = 4.24$)

ตอนที่ 3 ข้อมูลความคิดเห็นและข้อเสนอแนะทั่วไป เกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย การอนุรักษ์ และการศึกษา

1. นิสิตส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า วิธีการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญและตระหนักในคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทยนั้น คือการไปศึกษาดูงานหรือการไปทัศนศึกษานอกสถานที่ตามวัด

ต่าง ๆ และการได้เข้าชมตามพิพิธภัณฑ์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านจิตรกรรมไทยเป็นผู้บรรยายประกอบ รวมทั้งการให้ความสำคัญในการจัดนิทรรศการศิลปะไทย เพื่อเป็นกิจกรรมให้นิสิตได้มีส่วนร่วมโดยการเผยแพร่ ข้อมูล ข่าวสาร และเนื้อหาสำคัญที่เป็นความรู้แก่นิสิต ตลอดจนการปลูกฝังค่านิยมให้เกิดความเข้าใจ การเล็งเห็นความสำคัญของคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย รวมถึงการรณรงค์ และเชิญชวน

2. นิสิตส่วนใหญ่มีความเห็นว่า แนวทางในการสร้างทัศนคติให้คนในชาติเกิดความรัก ความหวงแหน และเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทยนั้น ควรเริ่มต้นให้การศึกษา ตั้งแต่เด็กปฐมวัยเป็นต้นมา ด้วยการปลูกฝังให้เรียนรู้ ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการสร้างทัศนคติที่ดีให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไปโดยผ่านทางสื่อสารมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร แผ่นพับ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ให้แพร่หลายมาก ๆ ตลอดจนการเปิดอบรมหรือสัมมนาให้แก่หน่วยงานราชการ เอกชน รัฐวิสาหกิจ ซึ่งให้เห็นความสำคัญที่บรรพชนได้ถ่ายทอดบั้นที่ก่อไว้จนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ หากเกิดความสูญเสีย หรือถูกทำลาย ย่อมหมายถึงการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ของชาติลงไปด้วย

3. นิสิตส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าแนวโน้มของการเรียนการสอนศิลปะศึกษา ควรจะมีบทบาทในการปลูกฝัง ส่งเสริม เผยแพร่ และให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นในด้านหลักสูตร ควรมีการเปิดสอนวิชาศิลปวัฒนธรรมไทย และวิชาศิลปะประจำชาติให้เป็นวิชาบังคับ ด้านเนื้อหา มุ่งเน้นเรื่องประวัติความเป็นมา ยุคสมัย จุดประสงค์ รูปแบบ และวิวัฒนาการของศิลปะ และศิลปวัฒนธรรม ด้านบุคลากร สรรหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านในการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะและศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่น เช่น การไปทัศนศึกษา การเข้าค่ายอบรม การจัดนิทรรศการสัญจร ด้านสื่อการเรียน การสอน จัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ ให้มากเพียงพอ จัดหาครุภัณฑ์ที่มีความทันสมัย และมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

4. นิสิตส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาการเรียนการสอนวิชาศิลปะไทย และวิชาศิลปะไทยเบื้องต้นนั้น จะต้องดำเนินการอย่างจริงจังโดยเปิดเป็นสาขาวิชาหรือเปิดเป็นคณะขึ้น โดยมีวิชาบังคับและวิชาเลือกที่หลากหลาย เพื่อรองรับนิสิตที่เข้ามาศึกษาได้จำนวนมาก เป็นการสนับสนุนการเรียนการสอนให้แพร่หลายและเป็นที่ยึดมั่นมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการให้ความสำคัญกับบุคลากรผู้สอน จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญในการสอน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ในการภาคทฤษฎีควรเริ่มต้นจากการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมไทย ให้เห็นวิวัฒนาการของศิลปะและศิลปะไทยเบื้องต้น ความงาม ประชัญญา และคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ส่วนภาคปฏิบัติควรให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน กระบวนการ เทคนิค

วิธีการ และขั้นตอนการเขียนภาพแบบโบราณ มุ่งเน้นการปฏิบัติ เช่น การคัดลอกภาพ การคัดลอก ลวดลาย การเขียนภาพจากพื้นผนังจริง เป็นการสร้างประสบการณ์ตรงให้กับผู้เรียน เพื่อพัฒนาทักษะ และความชำนาญควบคู่กันไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาผลการวิจัยเรื่อง คุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทยตามการรับรู้ของนิสิต สาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย พบว่า นิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา จำนวน 5 มหาวิทยาลัย ประกอบด้วยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นนิสิตชายมากกว่าหญิง มีอายุระหว่าง 21-25 ปี นิสิตส่วนมากศึกษาอยู่ในหลักสูตร 4 ปี มีความถนัดทางศิลปะอยู่ในระดับปานกลาง และมีความสนใจ วิชาศิลปะไทยหรือวิชาศิลปะไทยเบื้องต้นอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเหตุผลนี้อาจเป็นเพราะการศึกษา ทางด้านศิลปะในปัจจุบัน มุ่งเน้นการศึกษาทางด้านศิลปะสากลมากกว่าศิลปะประจำชาติ แม้จะมีอยู่บ้างก็เป็นเพียงส่วนน้อยดังปรากฏอยู่ในหลักสูตรศิลปะทุกสถาบันดังเช่น หลักสูตรประเภทวิชาศิลป- ทัศนกรรม ปีพุทธศักราช 2530 ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ได้เปิดการศึกษาหลักสูตร ประเภทวิชาศิลปทัศนกรรม 3 กลุ่มวิชาคือ กลุ่มวิจิตรศิลป์ กลุ่มศิลปประยุกต์ และกลุ่มทัศนอุตสาหกรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2530) รวมถึงหลักสูตรของวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (วิทยาเขต เพาะช่าง) ได้เปิดสอนหลักสูตรประเภทวิชาศิลปกรรม (ปวส.) 4 แผนกวิชา คือ คณะวิชาศิลป ประจำชาติ คณะวิชาวิจิตรศิลป์ คณะวิชาออกแบบ และคณะวิชาทัศนกรรม รวมทั้งระดับปริญญาตรี สาขาศึกษาศาสตร์ (ศิลปกรรม) เปิดสอน 3 สาขาวิชาเอกคือ วิชาเอกศิลปกรรม วิชาเอก ออกแบบประยุกต์ศิลป์ และวิชาเอกทัศนกรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2530) หรือหลักสูตรของ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ ได้เปิดสอน 4 ภาควิชา คือใน ระยะ 3 ปีแรกนิสิตจะศึกษาร่วมกันในสาขาวิชา และจะเริ่มแยกเป็นสาขาเฉพาะในปีที่ 4 และปีที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย 4 สาขาวิชาคือ สาขาวิชาจิตรกรรม สาขาวิชาประติมากรรม สาขาวิชาภาพพิมพ์ และสาขาวิชาศิลปะไทย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524)

ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าความสนใจในการเปิดสอนวิชาศิลปะสากล จะมีมากกว่าศิลปะประจำชาติ จึงเป็นเหตุผลที่สอดคล้องกันว่านิสิตมีความสนใจวิชาศิลปะไทยหรือวิชา ศิลปะไทยเบื้องต้น แต่ระดับความสนใจอยู่ในระดับปานกลาง และยังคงตรงกับความคิดเห็นของพัทยา สายหู (2525) ที่กล่าวว่า การเรียนการสอนศิลปะโดยเฉพาะในระดับมหาวิทยาลัย มักจะมุ่งเน้น ไปทางศิลปะตะวันตกจนทำให้นิสิตไม่เกิดความซาบซึ้งในศิลปะไทย

นิสิตส่วนมากมีความคิดเห็นในการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยในระดับเห็นความสำคัญมาก รวมทั้งเห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณมีคุณค่าอยู่ในระดับมีคุณค่ามาก เนื่องจากนิสิตที่ใช้เป็นกลุ่มประชากรในการวิจัยครั้งนี้เป็นนิสิตชั้นปีที่ 3 ซึ่งเคยผ่านการเรียนวิชาศิลปะไทยหรือศิลปะไทยเบื้องต้นมาแล้ว และอาจเป็นเพราะนิสิตมีจิตสำนึกของความเป็นคนไทยที่เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมของชาติ หรือเป็นเพราะในปัจจุบันสื่อสารมวลชนต่าง ๆ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้การเผยแพร่ข่าวสารศิลปวัฒนธรรมออกสู่สาธารณชนได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว กอปรกับการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ เช่น รายการมรดกไทย รายการรอยไทย ของสถานีโทรทัศน์สีช่อง 9 อสมท. รายการเราคือคนไทย ของสถานีโทรทัศน์สีช่อง 3 รายการจดหมายเหตุกรุงศรีฯ รายการกระจกหกด้าน ของสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับมาตรการและวิธีการดำเนินงานด้านการศาสนาและวัฒนธรรม ในข้อที่ 21 ที่ว่าส่งเสริมให้สื่อมวลชนรูปแบบอื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ฯลฯ ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่และพัฒนาวัฒนธรรม และข้อที่ 22 ให้การศึกษาแก่เยาวชนและคนทั่วไปในด้านวัฒนธรรมไทยทางสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญในเอกลักษณ์ความเป็นไทยและดำรงชีวิตอยู่อย่างไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะการวิจัยของ กมล รอดคล้าย (2526) ข้อ 7 สื่อสารมวลชนทั้งทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ควรมีบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมและสร้างค่านิยมที่ดีให้เกิดขึ้นแก่คนในสังคม โดยมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความรู้และเสนอผลงานที่มีแนวคิดสร้างสรรค์ เป็นแบบอย่างที่ดีทั้งแก่เด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งตรงกับ วชิราภรณ์ อมฤตนันท์ (2530) ที่กล่าวว่าวิธีการที่ได้รับความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัธยมศึกษา และนักศึกษาผู้ใหญ่ได้จากรายการโทรทัศน์มากที่สุด ส่วนแหล่งที่ได้รับความรู้ในเรื่องนี้มากที่สุด คือ สื่อสารมวลชน

นิสิตส่วนมากเคยเข้าชมจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณมากกว่า 1 ครั้ง รองลงมาเคยเข้าชม 1 ครั้ง สำหรับความถี่จำนวนครั้งที่นิสิตเข้าชมจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ นิสิตส่วนมากเข้าชมจำนวน 5 ครั้ง รองลงมาเข้าชมจำนวน 10 ครั้ง อาจเป็นเพราะว่านิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สามารถศึกษาดูงานได้จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จากวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและเขตธนบุรี เช่น ที่พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ฯลฯ ในเขตกรุงเทพมหานคร และในพระอุโบสถวัดทองนพคุณชาติ พระอุโบสถวัดเครือวัลย์ พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม พระอุโบสถวัดดุสิตาราม ฯลฯ ในเขตธนบุรี (จุฬักษณ์ พยามรานนท์, 2529) สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อาจจะไปศึกษาดูงานจิตรกรรมฝาผนังไทยได้จากโบสถ์วัดสระบัวหรือวัดหนองสระบัว อำเภอนองสองห้อง โบสถ์วัดไชยศรี บ้านสาวะถี

อำเภอเมือง โบสถ์วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมือง ฯลฯ จังหวัดขอนแก่น และโบสถ์วัดตาลเรือ บ้านโคกกลาง อำเภอโกสุมพิสัย โบสถ์วัดบูรพา บ้านขามเปี้ย อำเภอเขียงยืน โบสถ์วัดอินทาราม บ้านแดนธาตุ วาปี ฯลฯ จังหวัดมหาสารคาม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2529) นิสิตมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อาจศึกษาดูงานจิตรกรรมฝาผนังได้จาก โบสถ์วัดป่าศรี อำเภอยะหริ่ง โบสถ์วัดควนโน อำเภอปะนาเระ และโบสถ์วัดหงส์าราม อำเภอปะนาเระ ฯลฯ จังหวัดปัตตานี (อรายัน เลาสัตย์, 2530) เป็นต้น

ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย ตามการรับรู้ของนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ด้านคุณค่าทางเรื่องราว และด้านคุณค่าทางศิลปะ

จากผลการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่า นิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า นิสิตส่วนมากมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมด ดังข้อที่ 5 ว่าเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏความรู้สึกหลากหลายอารมณ์ ตามที่พบเห็นทั่วทุกภูมิภาค ก็เพื่อดึงดูดความสนใจให้เกิดข้อคิด คติธรรม และความเพลิดเพลินน่าติดตาม สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกของช่างที่พยายามนำเรื่องราวคำสอนในพระพุทธศาสนา และสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันมาถ่ายทอด ทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังเต็มไปด้วยความหมาย (สมชาติ มณีโชติ, 2529) ซึ่งสอดคล้องกับวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2529) ที่กล่าวว่า การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสาน คงเป็นไปตามความเหมาะสมของผนังและขนาดของลิม ตลอดจนความพอใจของช่างเขียนเป็นสำคัญและจุดประสงค์ของการเขียนก็คงเป็นไปเพื่อการสอนศีลธรรม สอนธรรมะ และเล่าเรื่องนิทานพื้นบ้านประจำถิ่นไว้ให้คนรุ่นหลังได้ดู นอกจากจะแสดงคติธรรมที่แฝงเร้นไว้แล้ว ยังสามารถทำให้ผู้ชมภาพจิตรกรรมเหล่านั้น เกิดความเพลิดเพลินไปกับเรื่องราวและรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังทั้งดงามเหล่านั้นอีกด้วย (เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ, 2532) และนิสิตเห็นด้วยว่าเรื่องราวตัวละครที่แสดงอารมณ์ รัก โกรธ ทะเลาะวิวาท ฯลฯ ในจิตรกรรมฝาผนังไทย นิยมแสดงออกด้วยเส้นและท่าทางในท่านาฏศิลป์ไทย ดังเช่นภาพเขียนในตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ณ วัดพุทธไสสวรรคย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 23 จะเห็นว่าภาพบุคคลที่เขียนขึ้นมีรูปร่างและท่าทางเป็นไปตามแบบและกฎเกณฑ์ที่นิยมกันแล้ว คือเป็นแบบท่าทางในนาฏศิลป์ไทยนั่นเอง (ศิลป์ พีระศรี, 2502) และวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2522) ได้กล่าวเสริมว่าจิตรกรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมเขียนภาพคนเลียนแบบมาจากท่าทางในนาฏศิลป์ไทย โดยเฉพาะกิริยาท่าทางของคนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ นางสนม และชาววัง จึงทำให้จิตรกรรมฝาผนังในยุคนี้ถือกันว่าเป็นยุคคลาสสิก คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 และเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏแสดงถึงอารมณ์ที่เด่นชัด ทั้งดีใจ เศร้าใจ สนุกสนาน และขบขัน อันเป็นธรรมชาติของคนในสมัยก่อน

เช่น การแสดงออกเกี่ยวกับเรื่องเพศ (Erotic Art) ช่างเขียนได้ถ่ายทอดตามสภาพที่เป็นไป โดยธรรมชาติ ภายใต้อิทธิพลที่ออกมาในแง่ของความขบขันที่ดูไม่น่าเกลียดและจากภาพที่ผนัง พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ผีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นภาพพระตรีอินเดียงกำลังบังคับ ช้างตกมัน ภาพนี้มีมุขตลกที่ช่างเขียนสอดแทรกเอาไว้ คือ การแสดงอาการเมาเม้านของช่างกระที่บ คนตายแล้วยังบัสสาวะซ้ำอีกด้วย (สมชาติ มณีโชติ, 2529) ลักษณะเช่นนี้ทำให้เราทราบถึงอารมณ์ ของคนในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี ในการแสดงออกอย่างงดงามเปิดเผย เพื่อเพิ่มชีวิตชีวาให้ จิตรกรรมฝาผนังไทย มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น รวมทั้งสะท้อนให้เห็นจินตนาการและภูมิปัญญาช่าง ในการสร้างสรรค์ผลงาน ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่แสดงถึงความน่าเกลียด น่ากลัวและเกินจริง ซึ่งล้วนนำมาสร้างสรรค์ในจิตรกรรมฝาผนังทั้งสิ้น ทำให้เกิดลักษณะต่าง ๆ กันในรูปแบบเฉพาะ ของตัวช่างและสกุลช่างเอง ดังเช่นภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ย่อมต่างไป จากภาพพุทธประวัติที่วัดราชสิทธาราม และจิตรกรรมทั้งสองแห่งก็ยังมีแสดงออกที่แตกต่างไป จากภาพพุทธประวัติที่วัดดุสิตาราม ทั้งที่จิตรกรรมทั้ง 3 แห่งอยู่ร่วมยุคสมัยเดียวกัน และอยู่ในกรุง รัตนโกสินทร์ร่วมกัน แต่แสดงลักษณะเฉพาะของช่างในการสร้างสรรค์ต่างกันที่เห็นได้อย่างชัดเจน (สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, 2533)

นอกจากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังยังสะท้อนให้เห็นชีวิต ความเป็นอยู่ของสามัญชน การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว การละเล่นของเด็ก ๆ การเลี้ยงสัตว์ การทะเลาะวิวาท และสู้รบ ฯลฯ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตที่อยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นสังคม ที่มีมาแต่โบราณ

จากผลการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับ มนุษย์ด้วยกัน เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ว่าเรื่องราวพิธีการทาง ศาสนาในจิตรกรรมฝาผนังไทย เช่น พิธีบวชนาค พิธีทอดกฐิน ฯลฯ สะท้อนถึงการดำรงชีวิตที่เป็น ไปตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งความคิดเห็นนี้อาจเป็นเพราะนิสิตส่วนใหญ่ทราบและเคยมี ความรู้อยู่บ้างแล้วว่าภาพที่ปรากฏบนฝาผนังพระอุโบสถ จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงเห็นด้วยอย่างยิ่งในข้อนี้ ซึ่งแนวคิดนี้คือ กฤษณี ปราโมช, ม.ร.ว. (2525) ได้กล่าวว่าวัฒนธรรม ที่ประเทศไทยได้รับจากอินเดียคือ วัฒนธรรมศาสนาพุทธ และวัฒนธรรมศาสนาฮินดู โดยวัฒนธรรม ศาสนาพุทธจะเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้าน ซึ่งสอดคล้องกับจุลทัศน์ พยามรานนท์ (2528) ที่ให้ความเห็นว่า แนวเรื่องของภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏในประเทศ มาจากพุทธศาสนา และนิทานชาดก อันเกิดจากปัญญาชนชาวอินเดีย สมชาติ มณีโชติ (2529) กล่าวว่าโครงสร้างของสังคมไทย มีความผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาจึง

ได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นสิริมงคลต่อผู้ถือปฏิบัติ จึงทำให้เกิดเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน พิธีกรรมจึงกลายเป็นประเพณีของส่วนรวม และมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ว่า การถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองพบเห็นลงในจิตรกรรมฝาผนังไทยไว้ด้วยเสมอ เช่น การละเล่นต่าง ๆ การแต่งกาย การค้าขาย ฯลฯ ถือเป็นการจดบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ พนิดา ปั้นเทียน (2526) ได้วิจัยเรื่อง จิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถวัดมหาสมณาราม จังหวัดเพชรบุรี และได้พบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ ได้มีอิทธิพลวัฒนธรรมทางด้าน การเดินทาง การทำมาหากิน การศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย ฯลฯ ปรากฏอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังได้ทราบประวัติความเป็นมาของโบราณสถาน เช่น ภาพการค้นพบพระปฐมเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และปฏิสังขรณ์เสรีจันต์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลอดจนลักษณะทางสถาปัตยกรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นการบันทึกหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับเชื้อ สาริมาณ (2525) ได้กล่าวว่า ผลงานจิตรกรรมฝาผนังมีคุณประโยชน์หลายประการ ทั้งด้านหลักวิชาการ แบบอย่างฝีมือช่าง และเป็นหลักฐานอันสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ถ่ายทอดสภาพชีวิตสังคม ความเป็นจริงในสมัยนั้น และมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยที่ว่า ภาพบุคคลชั้นสูงและกลุ่มคนธรรมดาสามัญที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง จะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนทั้งอากัปกิริยา การแต่งกาย การตัดเส้นหรือลงเส้น จุดประสงค์เพื่อแสดงการแบ่งชนชั้นตัวละคร ซึ่งเหตุผลนี้จะเห็นได้ว่าช่างเขียนได้ถ่ายทอดสถานภาพของบุคคลระดับชั้นต่าง ๆ กัน ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชน ช่างจะแสดงออกให้เห็นความแตกต่างกันทั้งสิ้น การเน้นความสำคัญ เครื่องแต่งกาย ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์ก็จะใช้สีสดใสแวดอย่างประณีต มีการตกแต่งอารมณ์อย่างตระการตา ถ้าเป็นบ่าวไพร่สามัญชนก็ให้สีคล้ำลง เสื้อผ้าก็ธรรมดา (สมชาติ มณีโชติ, 2529) ถ้าเป็นชาววังก็แสดงออกด้วยท่าทางกริยาในนาฏศิลป์ไทย ลักษณะทรงผม เครื่องประดับ ถ้าเป็นภาพชาวบ้านจะมีลักษณะแสดงอริยาบทที่เป็นไปตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นทำยืน นั่ง นอน เดิน เป็นไปตามกริยาท่าทางแบบไทย ๆ เช่น การนั่งชันเข่า นั่งพับเพียบ นั่งเท้าแขน เป็นต้น (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2522) และนิสัยยังเห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏแต่ละภูมิภาคสะท้อนถึงความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ชีวิตครอบครัว และสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น รวมทั้งความรัก ความผูกพัน การอยู่รวมกันอย่างอบอุ่น แสดงให้เห็นสภาพสังคมอันสูงส่ง มีจิตใจที่เอื้ออารีย์ ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ พวงชมพู หนึ่งสวัสดิ์ (2526) ได้วิจัยเรื่องภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดหน้าพระธาตุ อ.ปากช่องชัย จ.นครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ภาพจิตรกรรมแห่งนี้เขียนขึ้นจากฝีมือช่างท้องถิ่นและได้แฝงวัฒนธรรมในเรื่องการทำมาหากิน การพักผ่อนหย่อนใจ การทำนา การจับปลา การชนไก่ การเล่นว่าว ฯลฯ ภาพพาหนะ เครื่องดนตรี ก็ล้วนเป็นของท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสอดคล้องกับการวิจัยของพัชรินทร์ ศุภประมุข (2529) ที่ได้วิจัยเรื่องชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง

ส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้นบ้าน นอกนั้นเป็นชนกลุ่มน้อยที่ปะปนอยู่ เช่น คนไทยเชื้อสายไทย ญวน ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ เช่น ภาษาพูด ประเพณีแห่บั้งไฟ และการนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นต้น เชื้อสายลาว ชาวจีน และชาวกะเหรี่ยง ทุกคนใช้ชีวิตอย่างกลมกลืนฉันเครือญาติ วิธีการดำเนินชีวิตเรียบง่าย มีความสุข ขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมของจิตใจ

จากเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่านิสิตมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับข้อมูลเหล่านี้ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการผสมผสานที่สร้างขึ้นในอดีตและเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านวัตถุ จิตใจ โดยแฝงปรัชญาแนวความคิดและความเชื่อต่าง ๆ ไว้

จากผลการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมดที่ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยได้นำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นส่วนประกอบ ในการสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ เช่น ป่า เขา ภูเขา ซึ่งข้อมูลความคิดเห็นนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ ธาดา สุทธิเนตร (2527) ที่ได้วิจัยเรื่อง ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดโพธิ์บางโอ อ.บางกรวย จ.นนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการเขียนภาพใช้ฉากธรรมชาติ พื้นดิน ป่า เขา ลำธาร และสายน้ำ เป็นฉากหลัง และแบ่งภาพเป็นตอนต่าง ๆ ตลอดจนการใช้กรอบสีเทาแบ่งองค์ประกอบของภาพ ลักษณะของฉากธรรมชาติเป็นแบบ 3 มิติ ส่วนภาพคน สถาปัตยกรรมยังเป็นแบบ 2 มิติ เช่นเดียวกับความคิดเห็นของสันติ เล็กสุขุม (2533) ที่กล่าวว่า ภาพทิวทัศน์ในจิตรกรรมไทยประเพณี ได้แก่ ภาพฉากเหตุการณ์ตามเนื้อเรื่องนิทานชาดก ซึ่งเป็นภาพปราสาทราชมนเฑียร อาคารบ้านเรือน และภาพทิวทัศน์ตามธรรมชาติ ช่างจะเขียนภาพตามจริง โดยสร้างรูปแบบอย่างประติประดอย เหมาะสมทำให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ และนิสิตยังมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอีกว่า เรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดในจิตรกรรมฝาผนังไทย มีวิวัฒนาการต่อเนื่องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับกาลเวลา ซึ่งความคิดเห็นนี้ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษณศักดิ์ กัณฐสุทธิ (2527) ได้วิจัยพบว่า ประเพณีของไทยที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต ก็ยังคงได้รับการปฏิบัติและสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้ปรับปรุงแก้ไขดัดแปลงไปบ้างเพื่อให้เกิดความเหมาะสม สมชาติ มณีโชติ (2529) ได้กล่าวเสริมว่าวิวัฒนาการความเจริญของโลกในด้านต่าง ๆ ได้ก้าวหน้าไปตามกาลสมัย เป็นกระแสอิทธิพลที่สืบเนื่องมาโดยตลอดเวลา บทบาทและความเจริญทางการศึกษา การคมนาคม การพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลทำให้เกิดอิทธิพลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าของจิตรกรรมไทย ซึ่งได้พัฒนาไปตามสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้นนิสิตจึงเห็นด้วยอีกว่า สิ่งแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมในจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ นับเป็นการประยุกต์รูปแบบในเชิงช่างให้สัมพันธ์กับ

เนื้อเรื่องได้อย่างกลมกลืน รูปทรงอาคารบ้านเรือน ช่างจะเขียนในแง่มุมต่าง ๆ ตามที่ตนชอบ ด้วยเส้นที่ง่าย ๆ อย่างชัดเจน แสดงถึงลักษณะการปลูกบ้าน การอยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมของสังคมยุคนั้น วรณิภา ณ สงขลา (2533) ได้กล่าวสนับสนุนความคิดเห็นดังกล่าวว่า จิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรักนึกคิดแบบง่าย ๆ มีอิสระของช่างผู้สร้างงานในท้องถิ่นนั้น ๆ ถือเป็นงานจิตรกรรมพื้นบ้าน ที่แสดงประเพณีนิยมของชาวบ้านในแต่ละภูมิภาค เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นลักษณะพิเศษเกี่ยวกับความคิดและจิตใจของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเป็นอย่างดี และสมชาติ มณีโชติ (2529) ได้ให้ข้อคิดว่า จิตรกรรมฝาผนังหลาย ๆ แห่งจะมีภาพสิ่งก่อสร้าง หรืออาคารประกอบอยู่ด้วย เช่น บ้าน วัด พระราชวัง ปราสาทราชมณเฑียร ซึ่งสามารถศึกษารูปแบบของสิ่งก่อสร้างในอดีตได้จากภาพเหล่านั้น จะเห็นความแตกต่างของอาคาร แบบอย่างฝีมือช่างยุคสมัย อันจะทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของสิ่งแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมในอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้ รวมทั้งสุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (2533) ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมว่า ถ้าเป็นปราสาทราชมณเฑียรจะสร้างขึ้นตามแบบอุดมคติอย่างง่าย ๆ เป็นรูปทรงที่สร้างขึ้นใหม่โดยเฉพาะ ลักษณะเป็นแผ่นราบที่ภายในมีลวดลายวางซับซ้อนกัน ทำให้ช่วยลดความคมชัด แข็งกระด้างของเส้นตั้งและเส้นนอน มีความประสานกลมกลืนกับลักษณะตัวละคร ตลอดจนเป็นตัวกำหนดตำแหน่งของพระนาง ส่วนมุขศาลาหรือวิหาร จะตกแต่งลวดลายสวยงามพอควร มีการเพิ่มเส้นเฉียงแสดงส่วนที่เป็นความหนาและส่วนที่เป็นพื้นของสถาปัตยกรรม มีข้อฟ้า ไบระกา หน้าบัน รูปทรงเริ่มมีการบังทับกัน เพื่อให้รู้สึกว่ารูปร่างนั้นอยู่ภายในสถาปัตยกรรมอย่างเป็นจริงในธรรมชาติ และทำหน้าที่เชื่อมลดความขัดแย้งระหว่างปราสาทราชมณเฑียรกับรูปทรงอาคารบ้านเรือนของสามัญชนธรรมดา ช่วยเพิ่มให้เกิดความกลมกลืนกันมากขึ้น และสุดท้ายอาคารบ้านเรือนของชาวบ้านสามัญชนจะแสดงรูปเรือน มีหลังคาทรงสูงฝาปะกน ใต้ถุนสูง ช่างมีอิสระในการเขียนถ่ายทอดความรู้สึกส่วนตัวอย่างสนุกสนาน ไร้กฎเกณฑ์ ซึ่งให้เห็นถึงระเบียบประเพณีการปลูกเรือน และสภาพความเป็นอยู่ในยุคสมัยนั้น

จากข้อมูลความคิดเห็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่านิสิตมีความคิดเห็นสอดคล้องกับข้อมูลเหล่านี้ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ไม่ว่าจะการสร้างสรรคศิลป์กรรมใด ๆ จะตั้งใจบันทึกหรือตั้งใจจะสื่อความหมายหรือไม่ก็ตาม แต่ผลงานศิลปกรรมแต่ละยุคสมัย แต่ละกลุ่มชน ได้บันทึกสภาพของสังคมนั้น ๆ เอาไว้ โดยเฉพาะปรัชญาความคิดของคนในท้องถิ่น และสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะนั้น

จากผลการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งที่ไม่มีความหมาย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมดที่ว่า เรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่แสดงคติความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ดังภาพนรก สวรรค์ ฯลฯ สะท้อนถึงภูมิปัญญาของช่าง

ในเชิงเตือนสติให้มนุษย์กระทำความดี ซึ่งความคิดเห็นนี้ได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการสร้างผลงานจิตรกรรมฝาผนังของไทยในอดีตดังที่ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (2502) ได้กล่าวว่า จิตรกรรมฝาผนังมีวัตถุประสงค์เพื่อตกแต่งพื้นผนังให้สวยงาม โดยเขียนไว้บนพื้นผนังของศาสนสถาน เพื่อช่วยให้เกิดความสงบ สวรรค์ และเป็นที่ตั้งแห่งสมาธิ ที่จะน้อมนำไปในทางกุศล และ จุฑาทัน พยายามานนท์ (2529) ได้มีความเห็นว่า การเขียนรูปจิตรกรรมฝาผนังในอดีตก็เพื่อเป็นการรับใช้ศาสนาโดยใช้รูปแบบของจิตรกรรมเป็นที่แสดงธรรม รวมทั้งสันติ เล็กสุขุม (2538) ได้กล่าวเสริมว่าคติความเชื่อทางศาสนาได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม โดยสื่อทางประติมากรรม และ จิตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องราวในศาสนา โน้มน้ำวศรัทธาของผู้ชม ซึ่งนอกจากเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดศาสนาอย่างหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับสมชาติ มณีโชติ (2529) กล่าวว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นเครื่องเตือนสติมนุษย์ เช่น ภาพนรกสวรรค์ จากภาพไตรภูมิที่นิยมเขียนไว้หลังพระประธาน เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพฤติชั่วย่อมมีนรกเป็นเครื่องรองรับ เท่ากับเป็นการเตือนให้คนดำรงชีพอย่างสุจริตชนนั่นเอง และนิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย อีกว่า เรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังไทยที่แสดงพิธีกรรมทางพุทธศาสนา สะท้อนถึงความศรัทธา ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่ จากข้อมูลระดับความคิดเห็นดังกล่าวอาจเป็นเพราะนิสิตมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรม ประเพณี ที่พบเห็นตั้งแต่เล็กจนโต เช่น พิธีบวชนาค ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ วันเข้าพรรษา วันสงกรานต์ ฯลฯ หรืออาจเป็นเพราะได้รับการอบรมจากครอบครัว โรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา อีกทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นความรู้จากสื่อต่าง ๆ เช่น จากรายการโทรทัศน์ เนื่องจากรายการโทรทัศน์ในปัจจุบันมักเน้นให้เกิดความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของศิลปะและศิลปวัฒนธรรมไทย (เนื้ออ่อน ขรวัทองเขียว, 2539) ซึ่งแนวคิดนี้ ธิดา โมสิกรัตน์ (2538) ได้ให้ความเห็นว่าพิธีกรรมทางศาสนาเป็นวิธีการปฏิบัติด้วยความเชื่อถือเกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อในอำนาจลึกลับหรือที่เรียกว่าความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผีสิง เทวดามีการประกอบพิธีกรรมด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดบรรลุผลตามที่ต้องการ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีการประกอบพิธีกรรมและทำต่อเนื่องกันมา จนกลายเป็นแบบอย่างที่คุณส่วนรวมในสังคมยึดถือปฏิบัติกันเป็นระเบียบแบบแผนอย่างเดียวกัน ที่เรียกว่าประเพณีในปัจจุบัน และ จุฑาทัน พยายามานนท์ (2528) ได้กล่าวเสริมว่าภาพเขียนเกี่ยวกับประเพณีนับได้ว่าเป็นการบันทึกความรู้ ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องของคนในสมัยนั้นถือปฏิบัติ และเมื่อเวลาผ่านไปประเพณีเหล่านี้ที่ถูกบันทึกไว้ก็กลายเป็นหลักฐานอันดีแก่การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความศรัทธา และ วัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่ต่าง ๆ ได้ นิสิตจึงเห็นด้วยว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพและกษัตริย์ตามคตินิยมในอดีต เป็นความศรัทธาเทิดทูนบูชาพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นดังสมมติเทพ ถือเป็นการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นนามธรรมที่เกิดจากจินตนาการของช่าง

ซึ่งสอดคล้องกับ วรรณภา ณ สงขลา (2533) ที่ได้กล่าวสนับสนุนว่าจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้น จากความคิดและมิโนภาพ (Idealistic Arts) ซึ่งแตกต่างจากศิลปะทางคติเหมือนจริง (Realistic Arts) ซึ่งเป็นนามธรรมเช่น การเขียนภาพเทพให้มีรูปเป็นทิพย์ คือเทวดามีรูปร่าง ได้สัดส่วนอย่างสมบูรณ์ มีวงพัดและรูปร่างงดงาม กล้ามเนื้อไม่ขึ้นเป็นสันหรือเป็นกลุ่มก้อน แต่มี ทรวดทรงอันอ่อน ละมุนละไม ด้วยเส้นโค้งที่ประสานกันอย่างอ่อนหวาน เพราะเป็นที่เข้าใจกันว่า เทวดามีกายทิพย์ ไม่มีกิเลส ซึ่งเป็นภาพตามความคิดคตินิยมมาตั้งแต่อดีต เช่นเดียวกับ สมชาติ มณีโชติ (2529) ที่กล่าวว่าจิตรกรรมฝาผนังมีเนื้อหาสาระที่เป็นไปในแบบความคิดฝัน สลักเกี่ยวกับ นรก-สวรรค์ ทวยเทพ นรกภูมิ อันเป็นดินแดนที่ไม่อาจเห็นได้ในโลกของความเป็นจริง จนกล่าวได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังที่เป็นศิลปะประจำชาตินั้นมีแนวความคิดสร้างสรรค์ภายใต้ความเชื่อ ในสิ่งที่ เป็น สมมติภาวะหรืออุดมคติ สันติ เล็กสุขุม (2533) ให้เหตุผลว่าจิตรกรรมฝาผนังเนื้อหาในพุทธศาสนา มีแบบแผนโดยเฉพาะที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนาน ลักษณะการแสดงออกแบบกึ่งอุดมคติ- กึ่งสมจริง เพราะสื่อเรื่องเล่าที่นิยมในแนวเดียว คือ ทางด้านพุทธศาสนา และสมชาติ มณีโชติ (2529) ได้กล่าวเสริมว่าจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธานั้น เป็นการยกย่อง เชิดชูศาสนา วรรณคดี และเสริมพระบารมีพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นดั่งเทวราชา ทรงไว้ซึ่ง พระราชอำนาจเหนือบุคคลธรรมดาทั้งปวง

จากข้อมูลความคิดเห็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่านิสิตมีความคิดเห็นสอดคล้องกับข้อมูลเหล่านี้ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ความเชื่อ ความศรัทธา และระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ที่เกิดจากความ เป็นจริง หรือเกิดจากจินตนาการสร้างสรรค์ขึ้น ล้วนมีคุณค่าที่จะใช้ศึกษาหาความรู้ได้เป็นอย่างดี

จากผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความงามในจิตรกรรมฝาผนังไทย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมดที่ว่า เรื่องราวที่น่าสนใจ เนื้อหาหรือความหมาย ในการแสดงออก รูปทรงที่ประสานกลมกลืน ทำให้ผลงานจิตรกรรมฝาผนังไทยมีคุณค่าทางด้าน สุนทรียภาพ จากข้อมูลระดับความคิดเห็นของนิสิตนี้ อาจเป็นเพราะว่านิสิตส่วนมากเห็นด้วยว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณมีคุณค่ามาก รวมทั้งนิสิตส่วนมากมีความถนัดทางศิลปะอยู่ในระดับ ปานกลาง รองลงมาอยู่ในระดับค่อนข้างมาก และนิสิตศิลปศึกษา ชั้นปีที่ 3 ที่เป็นกลุ่มประชากร ได้ผ่านการเรียนการสอนศิลปศึกษามาแล้ว ในชั้นปีที่ 1 และ 2 จึงทำให้นิสิตมีความรู้ความเข้าใจ ทางศิลปะในระดับหนึ่ง ซึ่งเหตุผลนี้สอดคล้องกับ เทวินทร์ เอี่ยมมี (2537) ที่กล่าวว่า การสอน ศิลปศึกษามุ่งส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้เจริญเติบโตไปพร้อม ๆ กัน ทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะพัฒนาการทางด้านสุนทรียภาพ เช่นเดียวกับ ประยูร อุลุชาฎะ และศิลป์ชัย ขึ้นประเสริฐ (2537) ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า แม้ศิลปกรรมไทยส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งเร้าที่

สร้างขึ้นในศาสนา แต่ศิลปะต่าง ๆ เหล่านั้นก็ยังสะท้อนคุณค่าด้านสุนทรียะ อันหมายถึงความรู้สึกของอารมณ์และความงาม วรณิกา ณ สงขลา (2533) ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นเช่นเดียวกันว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีลักษณะเป็นศิลปะแบบอุดมคติ คุณค่าอยู่ที่ความประสานกลมกลืนของรูปแบบ การตัดเส้นที่ละเอียดประณีต การจัดองค์ประกอบอย่างมีระเบียบแบบแผน โดยการถ่ายทอดทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนา พระธรรมวินัย ปรัชญา วรรณกรรม และเหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น เป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นงานจิตรกรรมที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของนิสิตที่เห็นด้วยว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบตามคตินิยม ใช้เส้น สี รูปทรง น้ำหนัก แสดงความละเอียดอ่อน งดงาม ทำให้แปลกตาน่าชื่นชม และการตัดเส้นส่วนต่าง ๆ ของภาพคน สัตว์ อาคาร ต้นไม้ ฯลฯ จุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเน้นรูปทรงให้ชัดเจนสวยงามขึ้น ซึ่งเหตุผลนี้จะเห็นได้จากลักษณะพิเศษเฉพาะของจิตรกรรมไทยดังที่ อภัย นาคคง (2523) ได้กล่าวว่า ภาพไทยเป็นภาพแบน ๆ แล้วตัดเส้นและการฝึกหัดการตัดเส้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เช่นเดียวกับ วิทย์ พิณคันเงิน (2523) ได้กล่าวเสริมว่าการเขียนภาพไทยจะเขียนไปตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ คือ การร่างภาพ การลงสี และการตัดเส้น ส่วนศรี ศรีแพงพงษ์ (2534) ได้ให้ความเห็นว่าลักษณะภาพจิตรกรรมไทยเป็นศิลปะแบบอุดมคติ มีสีแบน ๆ 2 มิติ มีความกว้างยาว ไม่แสดงความหนา ลึก ไม่คำนึงถึงแสงและเงา แสดงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วยสี เพื่อแก้ปัญหาตัวละครที่หน้าตาเหมือนกัน อีกทั้งยังแสดงความรู้สึกของตัวละครด้วยน้ำหนักของเส้นและท่าทางในนาฏศิลป์ไทย ความงามที่ปรากฏจึงขึ้นอยู่กับการตัดเส้นที่อ่อนช้อยเป็นสำคัญ จากเหตุผลดังกล่าว สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (2533) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การเคลื่อนไหวของเส้นทั้งภายในภายนอก มีจังหวะขึ้นลงรับส่งกันนุ่มนวล แสดงลักษณะกล้ามเนื้ออย่างง่าย ๆ เส้นตัดที่จุมูกตา ปาก คาง ตลอดจนมือและเท้า เขียนด้วยเส้นบางเบา บางส่วนเน้นหนัก นับเป็นลักษณะพิเศษในการผลักระยะด้วยเส้น เช่นเดียวกับ สันติ เล็กสุขุม (2533) ที่กล่าวในทำนองเดียวกันว่า งานตัดเส้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะแสดงถึงฝีมือในเชิงช่างแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะทางชนชั้น เช่น ภาพพระราชเจ้า นาย หรือบุคคลชั้นสูง ข้ำทาส บ่าวไพร่ ที่มีกฎเกณฑ์การเขียนแตกต่างกัน ทั้งอากัปกิริยา การแต่งกาย การตัดเส้น นับเป็นความเรียบง่ายและความบริสุทธิ์ในการถ่ายทอดงานจิตรกรรมฝาผนังไทย ที่เปรียบเสมือนแรงจูงใจแฝงเร้นที่กระตุ้นความรู้สึกให้ผู้ชมคล้อยตาม

จากข้อมูลความคิดเห็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่านิสิตมีความคิดเห็นสอดคล้องกับข้อมูลเหล่านี้ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า เรื่องราวที่น่าสนใจ เนื้อหาในการแสดงออก รูปทรงที่ประสานกลมกลืน การตัดเส้นที่ประณีตละเอียดอ่อน นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยงดงามมีชีวิต แฝงไว้ด้วยคุณค่าทางศิลปะมากมาย ดังนั้นความงามที่ปรากฏ ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจและการรับรู้ของผู้ชมเป็นสำคัญ

จากผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความรู้สึกชาวซึ่งในจิตรกรรมฝาผนังไทย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมดที่ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีอิทธิพลต่อจิตใจที่ก่อให้เกิดความอึดเอิบใจ ความพึงพอใจ ความรู้สึกภาคภูมิใจ ยกย่องและเห็นคุณค่า ซึ่งเหตุผลดังกล่าวได้สอดคล้องกับความคิดเห็นของประยูร อุลุชาฎะ และ ศิลป์ชัย ชื่นประเสริฐ (2533) ที่กล่าวแสดงความคิดเห็นไว้ตอนหนึ่งว่า เนื้อหาในศิลปะไทยจะเกี่ยวข้องกับศาสนาและคตินิยม ส่วนในด้านรูปแบบจะเป็นความรู้สึกของอารมณ์และความงาม ซึ่งจะก่อให้เกิดความประทับใจ และอึดเอิบใจ เช่นเดียวกับ สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (2533) ได้กล่าวอย่างน่าฟังว่าจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ ที่สร้างบรรยากาศและเร้าอารมณ์ให้ผู้ดูรู้สึกคล้อยตาม เกิดความยินดี พอใจและเข้าใจ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เห็นด้วยว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยเปรียบเสมือนตำราเรียนที่ช่างเขียนบันทึกถ่ายทอดจากประสบการณ์ในอดีต ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ศรัทธา และห่วงแหน ถือเป็นเอกสารสำคัญที่บันทึกความรู้สึกจากข้อเท็จจริง ที่ช่างเขียนได้บรรจุถ่ายทอดลงไว้ ด้วยเหตุดังกล่าวภาพจิตรกรรมฝาผนังไทย จึงจัดเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของอดีตได้ เทียบได้กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เช่นเดียวกับการจารึกไว้ด้วยอักษร และสมชาติ มณีโชติ (2529) ยังกล่าวต่อไปอีกว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเปรียบเสมือนสื่อประกอบคำสอนในพุทธศาสนา ที่ทำให้ผู้ชมเกิดความศรัทธา ซาบซึ้ง และห่วงแหน เช่นเดียวกับสุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (2533) ได้กล่าวเสริมว่า จิตรกรรมฝาผนังเป็นเสมือนแหล่งข้อมูลแบบสหวิทยาการ เป็นตำราหรือแหล่งความรู้ขนาดใหญ่ที่ชักนำให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและเกิดความซาบซึ้งในพระพุทธรูปศาสนา จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าความรู้สึกซาบซึ้งที่มีต่อจิตรกรรมฝาผนังไทยย่อมแตกต่างกันไปตามการรับรู้ เนื่องจากเงื่อนไขการรับรู้ทางศิลปะมิได้ขึ้นอยู่กับผู้รับรู้และตัวผลงานเพียงเท่านั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สังคม อารมณ์ และทัศนคติที่ดีต่อผลงานนั้น ๆ ด้วย ดังคำกล่าวของประเสริฐ ศิลรัตน์ (2525) ที่กล่าวว่าเนื่องจากพื้นฐานประสบการณ์ของผู้รับรู้แต่ละบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน อานาจการตีความก็ต่างกัน ดังนั้นความพึงพอใจ ความประทับใจและความรู้สึกซาบซึ้งในผลงาน ย่อมขึ้นอยู่กับการวางเงื่อนไขในการพิจารณาของตัวผู้รับรู้เอง ซึ่งสอดคล้องกับ พีระพงษ์ กุลพิศาล (2535) ที่ให้เหตุผลสนับสนุนความคิดดังกล่าวว่า โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วมักจะมองผลงานศิลปะตามความรู้ประสบการณ์หรือความเชื่อของตน ทำให้การเข้าถึงผลงานศิลปะขึ้นเดียวกันแตกต่างกัน เพราะการเข้าถึงศิลปะเป็นความพึงพอใจส่วนตัวที่ไม่จำเป็นต้องเลียนแบบกัน

จากผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับความรู้สึกในจิตรกรรมฝาผนังไทย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ

พบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นมรดกทางศิลป-วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า หากเกิดการชำรุดเสียหาย การบูรณะควรรักษาให้มั่นคง แข็งแรง และปลอดภัย ซึ่งความคิดเห็นนี้อาจเป็นเพราะนิสิตมีความคุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทยมาโดยตลอด หรือได้รับการปลูกฝังค่านิยมที่ดีต่อคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทย จากสถาบันการศึกษา จึงทำให้นิสิตเห็นความสำคัญในการป้องกันมรดกทางวัฒนธรรม ที่ควรได้รับการดูแลเอาใจใส่ ให้สมกับที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ จากเหตุผลดังกล่าว วรณิภา ณ สงขลา (2528) ได้กล่าวไว้ในหนังสือการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังความตอนหนึ่งว่า ในการบูรณะให้คำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน พยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลาย การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำเพื่อความมั่นคงแข็งแรง ควรต่อเติมให้น้อยที่สุดและง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นเดียวกับ ปิยนุช สายทอง (2523) ที่ได้กล่าวไว้ในผลงานวิจัยว่าการตรวจสอบสภาพจิตรกรรมฝาผนังจะต้องทำพร้อม ๆ กับตัวอาคาร เพราะบางครั้งสภาพจิตรกรรมฝาผนังไม่แข็งแรงพอที่จะทนแรงกระแทกกระเทือนจากการซ่อมแซมตัวอาคารได้ จะต้องผนึกชั้นสีก่อนเพื่อความแข็งแรง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องบันทึกสภาพต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐานก่อนการลงมือกระทำการใด ๆ นับว่าขั้นตอนในการบูรณะจิตรกรรมฝาผนังก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้จิตรกรรมฝาผนังทรงคุณค่า จึงทำให้นิสิตเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ปรากฏถือเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้อนุชนได้ศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับวรณิภา ณ สงขลา(2523) ที่กล่าวถึงเหตุผลดังกล่าวว่า จิตรกรรมฝาผนังสามารถศึกษาลักษณะบ้านเมือง สภาพแวดล้อม ชีวิตความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และโบราณคดีได้จากภาพเขียนเหล่านี้ จึงถือเป็นแหล่งข้อมูลของความรู้ที่มีหลักฐานชัดเจน แม้เทคโนโลยีในปัจจุบันจะทันสมัยเพียงใดก็ไม่สามารถสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ได้ จึงจำเป็นต้องมุ่งเน้นการส่งเสริมให้นิสิตและประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทำนุบำรุงรักษา ตลอดจนสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมไทย (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535) และนอกจากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น นิสิตยังมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยอีกว่า เรื่องราวที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด คือการเขียนเรื่องในพุทธศาสนา เช่น อดีตพระพุทธเจ้า พุทธประวัติ ชาดก ฯลฯ ตามความเชื่อของสังคมไทยในอดีต ซึ่งความคิดเห็นนี้อาจเป็นเพราะนิสิตส่วนมาก มีความรู้ความเข้าใจอยู่บ้างแล้วว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังที่วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539) ได้ให้เหตุผลว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นภาพเขียนระบายสีที่ช่างเขียนขึ้นจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวและความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จะเห็นได้จาก สน สิมাত্রัง (2524) ที่พบว่า เรื่องที่นิยมนำมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ เรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก นิบาตชาดก ปรีศนาธรรม

วรรณคดี และสุภาษิต มีวัตถุประสงค์เพื่อประกาศศาสนา เขียนขึ้นเพื่อเป็นบุญกุศล ให้ข้อคิด คติธรรม และเพื่อตกแต่งผาผนังห้องดงาม โดยจัดภาพให้อยู่บนพื้นผนังเดียวกันตั้งซ้อนกัน ที่เรียกว่า การจัดภาพแบบเส้นขนาน ซึ่งเป็นเทคนิคพิเศษเฉพาะของไทย

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา หาคำความรู้ และช่วยกันดูแลรักษาอย่าให้ถูกทำลาย เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งของข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีคุณค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวอีกด้วย

จากผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นทางศิลปะเกี่ยวกับการรับรู้ในจิตรกรรมฝาผนังไทย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมดที่ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบเฉพาะทั้งเรื่องราว เทคนิค หลักการเขียน และการจัดองค์ประกอบ แสดงถึงความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ผลงานให้ประณีต วิจิตร ด้วยความพากเพียรพยายาม จากเหตุผลความคิดเห็นดังกล่าว ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า เรื่องราวที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังส่วนมากจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง พุทธศาสนาตามที่ทราบกันอยู่แล้วโดยทั่วไป ส่วนด้านเทคนิคจะเห็นได้จากการเขียนภาพด้วยสีฝุ่นซึ่งเป็นเทคนิคโบราณที่ช่างไทยนิยมนำมาเขียนภาพจิตรกรรม ดังที่ศิลาปี่ระศรี (2502) ได้ให้เหตุผลประกอบว่าภาพจิตรกรรมที่เขียนด้วยสีฝุ่นซึ่งเป็นเทคนิคพิเศษเฉพาะของไทย ที่ได้จากดิน หิน หรือพืชธรรมชาติ จะเป็นภาพที่เขียนได้ละเอียดที่สุด และเหมาะกับการเขียนภาพที่มีรูปร่างต่าง ๆ ที่มีขนาดเล็ก ส่วนด้านหลักการเขียนและการจัดองค์ประกอบในจิตรกรรมฝาผนังไทยนั้น สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (2533) ได้อธิบายว่า ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังจะไม่คำนึงถึงความเป็นจริงทางทัศนียภาพ แต่ละรูปทรงตั้งซ้อนกันแบบเส้นขนาน และตั้งอยู่บนพื้นเดียวกัน ภาพส่วนรวมคล้ายมองจากที่สูงแบบตานกมอง มีขนาดและความคมชัดเท่ากัน มีแต่ความกว้างและความยาว แต่จะรู้สึกว่ามีส่วนใดอยู่หน้าหรือหลัง ใกล้หรือไกลจากการกำหนดและการจัดวางองค์ประกอบของภาพ เช่นเดียวกับสมชาติ มณีโชติ (2529) ได้กล่าวเสริมว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยแสดงระยะทางด้วยวิธีการแบบขั้นบันได (Step by Step) คือ ส่วนที่อยู่ใกล้จะอยู่ตอนหน้าของภาพ ส่วนที่อยู่ไกลออกไปก็จะอยู่ถัดออกไป ทำให้รู้สึกว่ามีขนาดเล็กลงทั้ง ๆ ที่ภาพก็มีขนาดเท่าเดิม และยังกล่าวต่อไปอีกว่า ภาพที่แสดงเหตุการณ์ในเรื่องเดียวกันไว้หลายตอน ช่างผู้เขียนจะแก้ปัญหาในการเน้นตำแหน่งที่เป็นส่วนสำคัญของภาพ ด้วยการใช้เส้นสีเทา หรือการใช้ภาพล้นน้ำ ภูเขา ต้นไม้ เป็นเส้นแบ่งภาพ เพื่อจัดภาพเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เรียงลำดับกันบนพื้นผนัง โดยไม่จำกัดว่าภาพนั้นจะอยู่ส่วนใดของภาพ วรรณิภา ณ สงขลา (2533) ได้กล่าวไว้ให้เหตุผลในทำนองเดียวกันว่า การจัดองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังในอดีต นิยมแบ่งพื้นที่ของฝาผนังออกเป็นชั้น ๆ โดยใช้เส้นสีเทาและเส้นลวดกั้นระหว่างกลุ่มภาพ หรือการใช้ล้นน้ำ ถนน ต้นไม้ ภูเขา และแนวกำแพงเมือง ซึ่งเป็นส่วนประกอบของภาพนั้นอยู่แล้ว เป็นเส้น

แบ่งกลุ่มภาพออกเป็นตอน ๆ แต่ภาพจะมีความสัมพันธ์กันโดยตลอด ตั้งแต่พื้นจรดเพดาน นับเป็นการผสมผสานรูปแบบที่มีลักษณะสมจริงกับรูปแบบอันเป็นอุดมคติที่มีมาแต่โบราณ แสดงถึงความเข้าใจเทคนิค วิธีการ และวิวัฒนาการของช่างที่ถ่ายทอดลงในจิตรกรรมฝาผนังไทย ซึ่งมีลักษณะแบนเรียบ 2 มิติ เพื่อแสดงให้เห็นสิ่งสมมติต่าง ๆ ที่ง่ายต่อการสื่อความหมายและการรับรู้ของผู้ชม ดังความคิดเห็นของ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2522) ที่ได้กล่าวแสดงเหตุผลว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยจะเป็นภาพระบายสีแบน ๆ เรียบ ๆ ไปตามรูปร่างของสิ่งที่จะเขียนไม่ว่าจะเป็นรูปคน รูปสัตว์ ปราสาทราชวัง และสิ่งอื่น ๆ แล้วจึงใช้เส้นตัด เพื่อแสดงความรู้สึก ท่าทาง และรูปร่างของสิ่งนั้นให้เด่นชัดขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ (2532) ข้อที่ 4 ที่ว่านักศึกษามีระดับความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยมากที่สุด ว่าการใช้เส้นตัดส่วนต่าง ๆ ของภาพคน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเน้นรูปร่างของสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้ชัดเจนสวยงามขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่านิสิตมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ในจิตรกรรมฝาผนังไทยสอดคล้องกับข้อมูลเหล่านี้ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเอง ทั้งขั้นตอนวิธีการเขียน การใช้เส้นที่อ่อนช้อยนุ่มนวล การใช้สีที่ประสานกลมกลืน มีคติเนื้อหาและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ที่บริสุทธิ์ สะท้อนให้เห็นความพากเพียรพยายาม ฝีมือช่าง และวิวัฒนาการของช่างแต่ละยุคแต่ละท้องถิ่น

จากผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นทางศิลปะที่เกี่ยวกับกระบวนการเชิงวิจารณ์ในจิตรกรรมฝาผนังไทย เมื่อพิจารณารวมทุกข้อแล้วพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านิสิตมีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมด สรุปผลตามขั้นตอนของกระบวนการเชิงวิจารณ์ได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีรูปแบบที่เป็นอุดมคติ ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วรรณคดี สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี และสภาพความเป็นอยู่ของสังคม (สมชาติ มณีโชติ, 2529) นำมาจัดองค์ประกอบให้เป็นภาพเขียนแบบ 2 มิติ มีลักษณะแบนเรียบจากการระบายสี ปิดทอง และตัดเส้นขอบคมแสดงความชัดเจน เพื่อเน้นถึงท่าทาง อารมณ์ ของตัวละคร (เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ, 2532) โดยการวางรูปทรงตั้งซ้อนกันแบบเส้นขนานและวางอยู่บนพื้นราบเดียวกัน หรือที่เรียกว่า "ตานกมอง" ซึ่งเป็นลักษณะการจัดภาพแบบโบราณ (สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, 2533) จุดสนใจของภาพจะอยู่ในตำแหน่งที่เด่นชัดเป็นเอกภาพ เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เกิดขึ้นจากคติความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา คำสั่งสอนและหลักธรรมในการดำรงชีวิต นิยมแสดงเรื่องอดีต พระพุทธเจ้า นรก-สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด บาป-บุญ (สันติ เล็กสุขุม, 2533) ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กระทำความดีละเว้นความชั่ว จึงนิยมสร้างบุญกุศลเพื่อเป็นพุทธบูชาและหวังความสุขในภพหน้า เป็นการสะท้อนแนวคิดพฤติกรรม และวิถีชีวิตของสังคมไทยในอดีตได้เป็น

อย่างตี จึงอาจกล่าวได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีคุณค่าทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ทัศนประเพณี และวัฒนธรรม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539) รวมทั้งคุณค่าด้านสุนทรียภาพหรือความงาม อันเกิดจากการประสานกลมกลืนของเส้น พื้นผิว น้ำหนัก และสี ทำให้เกิดรูปทรงที่งดงาม (พีระพงษ์ กุลพิศาล, 2535) นำมาเป็นองค์ประกอบในการเขียนภาพ ทั้งการเขียนภาพเลียนแบบของจริงจากมนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ให้ปรากฏเนื้อหาถึงความเชื่อ ความศรัทธา ความรู้สึกสะท้อนใจ ประทับใจและอึ้งเอิบใจ ถือเป็นงานจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ประณีตงดงามและทรงคุณค่าอันนับการ

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า อาจเป็นเพราะว่านิสิตที่เป็นกลุ่มประชากรมีพื้นฐานความรู้ทางด้านศิลปะและศิลปวิจารณ์มาบ้างแล้วจากการเรียนการสอนในชั้นปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 ทำให้นิสิตเกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการเชิงวิจารณ์ ซึ่งประกอบด้วย การรับรู้ในดวงงานศิลปะ อธิบายงานศิลปะ วิเคราะห์เนื้อหา และตัดสินคุณภาพ (Hurwitz, 1977) จึงทำให้นิสิตมีความคิดเห็นต่อกระบวนการเชิงวิจารณ์ทุกขั้นตอนอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้งหมด แสดงให้เห็นว่านอกจากนิสิตมีความรู้ในเรื่องคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทยแล้ว ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเรื่องของการวิจารณ์ศิลปะได้อีกทางหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับมหาวิทยาลัย

1. ควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเรียนการสอนในเรื่องศิลปะและศิลปวัฒนธรรมให้เด่นชัด ควรจัดเป็นรายวิชาเฉพาะ เช่น วิชาจิตรกรรมฝาผนังเบื้องต้น วิชาศิลปวัฒนธรรมไทย วิชาอนุรักษ์จิตรกรรมไทย วิชาอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุ และจัดให้เป็นวิชาบังคับเรียน ซึ่งไม่เน้นแต่ผู้เรียนศิลปศึกษาเท่านั้น
2. ควรมีการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการและเอกชน เช่น กรมศิลปากร พิพิธภัณฑ์ สำนักงานเอกลักษณ์ไทย เพื่อสนับสนุนด้านการเรียนการสอนเรื่องคุณค่าจิตรกรรมฝาผนังไทย ด้านหนังสือ เอกสาร ภาพถ่าย สไลด์ และวีดีโอ ที่เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังไทย การอนุรักษ์ และการซ่อมแซมบำรุงรักษา
3. ควรสนับสนุนด้านงบประมาณให้ภาควิชาที่เกี่ยวข้องหรือที่เปิดสอนวิชาเหล่านี้ ได้จัดกิจกรรมแสดงนิทรรศการ การทัศนศึกษา การจัดอบรมสัมมนา การเข้าค่าย การจัดตั้งชมรมอนุรักษ์มรดกไทย ชมรมส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมไทย เป็นต้น เพื่อให้นิสิตนักศึกษาตลอดจนประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม

4. สนับสนุนในการจัดตั้งหอศิลป์หรือพิพิธภัณฑ์ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น สำหรับจัดแสดงนิทรรศการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของจิตรกรรมไทย ตลอดจนส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปะและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

5. สนับสนุนเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับศิลปะและศิลปวัฒนธรรมไทยทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วารสาร แผ่นพับ ฯลฯ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงคุณค่าและเห็นความสำคัญของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ข้อเสนอแนะสำหรับภาควิชา

1. ในการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาศิลปศึกษา ควรกำหนดวิชาจิตรกรรมฝาผนังไทยเบื้องต้น วิชาอนุรักษจิตรกรรมไทยเป็นวิชาบังคับ และอาจจัดเป็นวิชาเลือกเสรีในการเรียนการสอนของคณะอื่น ๆ

2. ควรส่งเสริมให้การศึกษา ค้นคว้า วิจัยและเผยแพร่งานจิตรกรรมฝาผนังไทยให้แพร่หลายและต่อเนื่อง

3. ควรส่งเสริมให้คณาจารย์ของภาควิชา ได้มีความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทย การอนุรักษ์ และการสร้างค่านิยมต่อศิลปะและศิลปวัฒนธรรมไทย

4. ควรสนับสนุนให้นิสิตและอาจารย์มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมด้านการส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยในโอกาสสำคัญต่าง ๆ

5. ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งหอศิลป์หรือพิพิธภัณฑ์ขึ้นในแต่ละมหาวิทยาลัย ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น

6. ควรให้ความร่วมมือ สนับสนุน และประสานงานกับหน่วยงานราชการและเอกชน เพื่อการส่งเสริมคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทย การอนุรักษ์และการให้การศึกษา

ข้อเสนอแนะสำหรับอาจารย์ผู้สอน

1. อาจารย์ผู้สอนควรสนใจในการสอน และกระตุ้นให้นิสิตมีการตื่นตัวในการเรียนรู้พยายามปรับปรุงการสอนให้น่าสนใจ เพื่อให้นิสิตมีทัศนคติที่ดีต่อตัวอาจารย์และในสาขาวิชาที่เรียน

2. การเรียนการสอนในภาคปฏิบัติ ควรมีวัสดุ อุปกรณ์ในการฝึกปฏิบัติอย่างเพียงพอ และทันสมัย เช่น อาคารสถานที่ หนังสือตำราใหม่ ๆ ตลอดจนการปฏิบัติงานจากสถานที่จริง

3. อาจารย์ผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านนั้น ๆ สามารถถ่ายทอดความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ให้นิสิตเกิดความเข้าใจ เกิดทักษะ และสามารถนำไปปฏิบัติงานได้

4. อาจารย์ผู้สอนควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ ในแนวทางการศึกษาทั้งแบบประเพณีนิยมและแบบสร้างสรรค์
5. อาจารย์ผู้สอนควรติดตามการสอนอย่างใกล้ชิด ดูความก้าวหน้าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของนิสิต ตลอดจนการวัดผลประเมินผล
6. อาจารย์ผู้สอน ควรพานิสิตไปทัศนศึกษาดูงานจิตรกรรมฝาผนังไทย โบราณสถาน โบราณวัตถุ จากแหล่งโบราณวัตถุสถานที่สำคัญ ๆ ที่มีอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าในจิตรกรรมฝาผนังไทยของอาจารย์นิสิต ในสาขาวิชาต่าง ๆ หรือการศึกษาระดับต่าง ๆ
2. ควรมีการศึกษาถึงการบูรณะซ่อมแซมโบราณวัตถุสถานที่ส่งผลกระทบต่อการทำลายจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ
3. ควรมีการศึกษาถึงวิวัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังไทยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการพัฒนาประเทศ